

La revista *Ressorgiment* i el separatisme d'ultramar: una font indispensable per a l'estudi del catalanisme a Amèrica, 1916-1939

The periodical Ressorgiment and overseas separatism: an essential source for the study of Catalanism in Latin America, 1916-1939

per Marcela Lucci

Instituto de Historia de España - Pontificia Universidad Católica Argentina
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM:

Aquest article estableix la importància del paper dels *catalans d'Amèrica* en la producció i reproducció de la identitat nacional catalana des de Buenos Aires, durant la primera meitat del segle xx. El grup establert a la capital de l'Argentina dugué a terme una tasca cabdal de difusió cultural i activisme polític, que constitueix un aspecte transcendent per a l'estudi del nacionalisme català, europeu i americà. Fent servir un corpus documental inèdit, l'article estudia el nucli cultural i ideològic del grup de Buenos Aires, que liderà intel·lectualment l'editor i periodista Hipòlit Nadal i Mallol des de la revista *Ressorgiment*.

PARAULES CLAU:

Història cultural, *catalans d'Amèrica*, *Ressorgiment*, historiografia catalana

ABSTRACT:

This article establishes the importance of the role of Catalan expatriates in the production and reproduction of a Catalan national identity from Buenos Aires during the first half of the twentieth century. The Argentine-based group developed a key task of cultural propaganda and political activism, which is crucial to the study of Catalan nationalism at the local, European, and American level. With the help of previously unpublished documents, the article studies the cultural and ideological core of the Buenos Aires group, intellectually led by the publisher and journalist Hipòlit Nadal i Mallol through the periodical *Ressorgiment*.

KEY WORDS:

Cultural history, Catalan expatriates in Latin America, *Ressorgiment*, Catalan historiography.

Els *catalans d'Amèrica* de Buenos Aires són uns il·lustres ignorats per la historiografia catalana. Cal afegir, per tal de repartir adequadament les competències d'aquest desinterès científic, que tampoc no han estat considerats com a objecte d'estudi pels seus iguals a Espanya o a l'Argentina. De fet, la importància de

la contribució dels grups catalanistes americans a diverses fites fonamentals de la història catalana, és pràcticament desconeguda.¹ Durant els últims deu anys hem investigat profundament els basaments culturals del catalanisme del període d'entreguerres a Buenos Aires. La nostra recerca parteix de la reconstrucció documental de l'organització institucional i l'activisme del grup que treballà des de la capital de la República Argentina. Tenint en compte la documentació estudiada que no havia estat analitzada fins aleshores, podem afirmar que existeix un buit teòric i fàctic sobre aquest tema, que no sembla en vies de revertir-se.

La importància de la història en la conformació de la cosmovisió catalana està legitimada per les quatre *Cròniques* produïdes entre els segles XIII i XV. Durant el segle XIX, el catalanisme rescatà la llengua com a component fonamental de la identitat catalana, a la qual hi afegí, com a elements constitutius del patrimoni tradicional, el dret i la història.² Durant el segle XX, les historiografies catalana i espanyola estigueren amollades per esdeveniments i processos que limitaren les seves possibilitats reals d'actualització, revisió i modernització. El mateix podem dir de l'evolució de l'Argentina, qüestió sobre la qual no parlarem en aquesta ocasió. No obstant això, més d'un quart de segle després de la mort de Francisco Franco, la història catalana encara no ha integrat el separatisme català d'ultramar al seu esdevenir contemporani. Això vol dir que tot un capítol de la seva història, que ens permet aprofundir amb documentació inèdita els estudis sobre una temàtica tan vigent com els nacionalismes peninsulars, encara no s'ha escrit.

El propòsit fonamental d'aquest treball, és reafirmar la importància del paper dels *catalans d'Amèrica* en la producció i reproducció de la identitat nacional catalana des de Buenos Aires, entre el 1916 i el 1939. Tal com ho exposàvem extensament a la nostra tesi doctoral,³ considerem que aquest és un aspecte transcendent per a l'estudi dels nacionalismes dins l'àmbit català, europeu i americà. Per tant, des del camp de la història cultural, intentarem salvar el buit científic actual sobre l'activitat d'aquest grup porteny, per tal d'integrar-lo cabalment a l'esdevenir de la història catalana contemporània.

En aquest cas, centrarem la nostra atenció en el nucli cultural i ideològic del grup de Buenos Aires, el qual liderà l'editor i periodista Hipòlit Nadal i Mallo des de la revista *Ressorgiment*. La publicació, fundada el 1916, gaudí d'un prestigi creixent durant el període que estudiem.⁴ Fou l'òrgan oficial dels catalanistes de Buenos Aires, des del qual difongueren l'activisme separatista i la cultura catalana, la qual cosa incrementà el seu prestigi al llarg del segle XX.⁵ Així mateix, fins que els nos-

1. M. LUCCI, *La colectividad catalana en Buenos Aires en el siglo XX: una visión a través de los «catalanes de América»*, Bellaterra, Servei de Publicacions de la UAB, 2009 (format digital), http://publicacions.uab.es/tesis/fitxa_web.asp?Autor=lucchi&Submit=Cercar&ID=5028.

2. A. ROVIRA I VIRGILI, *El nacionalismo catalán*, Barcelona, Ed. Minerva, s/d, 40.

3. LUCCI, *La colectividad catalana...*

4. Arxiu de *Ressorgiment* (col·lecció particular) (AR), *Carta de Xavier Bonfill a Hipòlit Nadal i Mallo*, del 31-5-1920.

5. AR i M. LUCCI, «La revista *Ressorgiment* i la República catalana: la importància del periodisme en la difusió del catalanisme independentista en la societat de masses», dins J. SANTESMASES

tres treballs sobre la influència de la cultura en la cosmovisió catalana contemporània començaren els estudis sistemàtics de la documentació institucional i privada del grup, constituí el recurs més important per a la recerca de l'activisme polític de la col·lectivitat catalana portenya. Des de les seves pàgines, divulgà, a més, l'activitat de les agrupacions americanes compromeses amb el catalanisme polític al continent americà, posant especial èmfasi en la tasca de dues entitats portenyes: el Casal Català,⁶ centre social i cultural fundat per Josep Lleonart i Nart, i el Comitè Llibertat,⁷ branca política del Casal, l'acció de la qual descansà sobre la personalitat política paradigmàtica de l'activisme porteny, el figuerenc exiliat a Buenos Aires, Pere Seras.

Incorporar el corpus documental que estableix l'activisme polític de les migracions catalanes dels segles XIX i XX ens permet posar l'accent en la qüestió catalana –i sobretot en la qüestió nacional catalana–, la qual té força vigència en el moment d'escriure aquestes pàgines. Si les inquietuds científiques sobre exili⁸ i catalanisme radical continuen esbiaixant aquesta premissa respecte de les experiències americanes, qualsevol treball sobre aquests temes serà, almenys, incomplet. Pel que fa a *Ressorgiment*, el seu estudi com a producte editorial al servei dels ideals polítics i culturals dels *catalans d'Amèrica*, ens permet catalogar la importància de la revista fins al final de la Guerra Civil, i avaluar-la dins el context «[...] de màxim auge de l'intel·lectual, entès com a figura pública nacional o com a inspirador de les diferents opinions culturals i polítiques de la nova era de masses».⁹ El vessant cultural

1 OLLÉ (dir.), *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana, Actes del VI Congrés de la CCEPC*, Barcelona, Cossetània Edicions, 2008, 471-481.

6. Associació fundada el 1908, tingué una orientació clarament catalanista. Contràriament al Centre Català, entitat fundada el 1886 amb criteri regionalista i que mantenia una relació habitual amb la col·lectivitat espanyola portenya, el Casal s'adscribí obertament al separatisme, no tingué cap relació amb la legació espanyola i establí estatutàriament com a funció principal aprofundir el catalanisme a la comunitat catalana de Buenos Aires. Arxiu del Comitè Llibertat (col·lecció particular) (ACL), *Estatuts del Casal Català de Buenos Aires*, 1910, art. I i II, 1-2.

7. Fundat a Buenos Aires el 1922, propendia a la independència catalana. Esdevingué, fins al franquisme, el centre de la tasca política dels *catalans d'Amèrica* a Buenos Aires. L'activitat de l'associació cercava aprofundir el compromís polític dels catalans exiliats, amb la finalitat d'aconseguir la independència de Catalunya. ACL, *Carta de comunicació de la fundació del Comitè Llibertat*, 25-2-1925; i ACL, *Manifest del Comitè Llibertat de Buenos Aires*, novembre de 1932, 11.

8. La categoria d'exiliat dins la qual podem emmarcar gran quantitat dels integrants del grup que estudiem no és un concepte privatiu dels catalans, sinó que el comparteixen amb d'altres col·lectius que han hagut de deixar el seu país d'origen de manera obligada. En aquest sentit, el nostre treball prendrà com a punt de partida la definició d'exili d'Encarnación Lemus: «[...] la situación de tener que dejar la patria por sufrir persecución, y también peligro de cárcel o muerte, a causa de las ideas políticas –podríamos añadir religiosas, o dejarlo en ideas, sean cuales fueran– o por la imposibilidad del desenvolvimiento pacífico y normal de la vida al faltar el derecho a la libertad de opinión». E. LEMUS, «Presentación», *Ayer* 47, 2002, 11.

9. O. COSTA, A. GUIRAU i S. IZQUIERDO, «Sota el signe de conflicte i la massificació (1914-1939)», dins J. CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtic, 1999, 233.

ens permet així contribuir a l'anàlisi científica del nostre objecte d'estudi amb el doble propòsit d'omplir una manca acadèmica i de presentar a la societat treballs que l'ajudin a comprendre la problemàtica del catalanisme en la política, la cultura i la societat catalanes d'avui.

Per tal de tenir una dimensió acurada del buit historiogràfic sobre el tema, cal fer un succint estat de la qüestió.¹⁰ La producció historiogràfica sobre *Ressorgiment* és mínima i podem considerar-la com a introductòria. A més d'alguns articles publicats a diverses revistes de divulgació, la major part dels textos trobats formen part del renaixement de la historiografia catalana a partir de la fi de la dècada de 1970, ja que la Guerra Civil i el franquisme limitaren els estudis sobre la producció periodística espanyola a Amèrica.¹¹ L'interès dels governs de l'Estat espanyol i de la Generalitat de Catalunya per promoure la recerca de l'activitat periodística produïda pels emigrats i exiliats a Amèrica Llatina, creixé al voltant del 5è Centenari del Descobriment d'Amèrica. La producció resultant, obres de consulta de gran envergadura centrades en la recopilació i l'ordenament de dades, està caracteritzada per la revisió general i una anàlisi inicial de les revistes espanyoles aparegudes durant l'exili republicà.¹² *Ressorgiment* apareix de manera preliminar. L'estadi de recopilació sembla haver estat superat. La segona etapa, caracteritzada per l'anàlisi particular de les revistes, enriqueix l'estudi quant a objectius i perspectives, però no mira de contribuir a la comprensió del desenvolupament del pensament cultural i polític català a les terres americanes.¹³

10. Hem fet aquí només un resum de l'estat dels coneixements sobre el tema. Per estrictes raons d'espai indiquem els treballs més adients sobre aquesta problemàtica fins avui. Per a una visió més detallada, vegeu M. LUCCI, «Las revistas catalanas del exilio español en América: algunos apuntes sobre su historiografía», dins N. M. FLAWIÀ i S. P. ISRAILEV (comp.), *Discursos culturales, identidad y memoria, VII Congreso nacional de Hispanistas*, Tucumán, Universidad Nacional de Tucumán, 2006, 494-503; i LUCCI, *La Colectividad catalana...*

11. Citem, entre d'altres, J. L. ABELLÁN (ed.), *El exilio español de 1939*, Madrid, Taurus, 1976; J. M. BALCELLS, *Revistes dels catalans a les Amèriques. Repertori de 230 publicacions des de 1831*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988; F. CAUDET, *El exilio republicano en México: las revistas literarias (1939/1971)*, Madrid, Fund. Banco Exterior, 1992; F. CAUDET, *Las revistas culturales*, Madrid, Fund. Banco Exterior, 1992; R. FELIPO i ORIOL, *El català al món: Premsa i ràdio en català a Europa, Amèrica i Oceania*, Barcelona, El Llamp, 1984; *Les revistes americanes de la biblioteca museu V. Balaguer*, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Balaguer, 1992; i T. LLORENZ SALAS, *Premsa clandestina i del exili a l'hemeroteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat (1939-1977)*, Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona, 1993.

12. Entre d'altres, A. MANENT (dir.), *Diccionari dels catalans d'Amèrica. Contribució a un inventari biogràfic, toponímic i temàtic*, Barcelona, Curial Ed. Catalanes, 1992; AUTORS DIVERSOS, *200 catalans a les Amèriques 1493-1987*, Barcelona, Curial Ed. Catalanes, 1998.

13. Indiquem, entre d'altres, F. CAUDET, *Cultura y exilio. La revista «España Peregrina» (1940)*, Valencia, Fernando Torres, 1976; F. CAUDET, *Romance, una revista del exilio*, Madrid, J. Porreía Turanzas, 1975; M. T. FERRIZ ROURE, *Revistas literarias del exilio español de 1939 en México: estudio de España Peregrina y Romance*, tesi doctoral, Lleida, autoedició, 1995; J. VALENDER, «La Verónica (1942): Una revista del exilio», *Cuadernos Hispanoamericanos*, Madrid, Inst. de Cooperación Iberoamericana, 1989; i AUTORS DIVERSOS, *Luna: Primera revista cultural del exilio en España (1939-1940)*, Madrid, EDAF, 2000.

L'activitat política específica dels *catalans d'Amèrica* apareix en el treball de Josep Carner-Ribalta *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*.¹⁴ No obstant això, entre el 1970 i l'any 2000, l'aportació científica més consistent i contextualitzada sobre el grup està continguda a la tesi doctoral de l'historiador Enric Ucelay-Da Cal *El nacionalisme radical català i la resistència a la dictadura de Primo de Rivera. 1923-1931*, treball inèdit que data del 1983 i que, malgrat la seva pertinència, no està basat en el corpus documental produït pel catalanisme d'ultramar. Ucelay també relleva l'existència del grup en el seu text sobre Francesc Macià i Estat Català.¹⁵ L'altre treball que cal evidenciar és el llibre *Catalans d'Amèrica per la independència*, de Víctor Castells, del 1986.¹⁶ També hem de ressaltar el treball de Ricard Faura i Homedes *El complot de Prats de Molló*, del 1991.¹⁷ L'historiador Àngel Duarte els esmenta en els seus estudis sobre l'emigració espanyola a l'Amèrica.¹⁸ Un altre treball existent és la biografia de Pere Seras, fundador del Comitè Llibertat de Buenos Aires i directiu del Casal Català porteny.¹⁹ Finalment, part de la correspondència de Nadal i Mallol amb el filòleg Joan Coromines apareix per primera vegada a *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís i Balaguer*.²⁰

Pel que fa a l'activitat del Casal Català de Buenos Aires, gairebé no hi ha bibliografia, excepte pel text de Joan Rocamora, *Catalans a l'Argentina. Centenari del Casal de Catalunya*.²¹ L'autor aclareix a la introducció, que no és un treball científic sinó que mira de recollir records amb motiu del centenari de l'associació. Sí que podem trobar-hi informació, encara que breu, al sòlid treball enciclopèdic sobre catalans a l'Amèrica *Diccionari dels catalans d'Amèrica - Contribució a un inventari biogràfic, toponímic i temàtic*.²² El nou mil·lenni ha començat a aportar alguns treballs nous sobre el tema, entre els quals podem citar *Catalans a Buenos Aires. Records de Fivaller Seras*,²³ de la filòloga Montserrat Bacardí o *Catalans al món*.

14. J. CARNER-RIBALTA, *Macià. La seva actuació a l'estranger*, Mèxic, Ed. Catalanes de Mèxic, 1952.

15. E. UCELAY-DA CAL, «The shadow of a doubt. Fascist and communist alternatives in catalan separatism (1919-1939)», *Working papers*, 198, 2002, 16-28. <http://hdl.handle.net/2072/1267> (data de la consulta: 28-4-2009).

16. V. CASTELLS, *Catalans d'Amèrica per la Independència*, Barcelona, Pòrtic, 1986.

17. R. FAURA I HOMEDES, *El complot de Prats de Molló*, Barcelona, El Llamp, 1991.

18. A. DUARTE, *La república del emigrante. La cultura política de los españoles en Argentina (1875-1910)*, Lleida, Ed. Milenio, 1998; A. DUARTE, «Republicanos, emigrados y patriotas. Exilio y patriotismo español en la Argentina en el tránsito del siglo XIX al XX», *Ayer* 47, 2002, 57-79.

19. J. GARRIGA I MONTALAT I B. LORENZO DEL RÍO, *Pere Seras Isern*, Buenos Aires, Obra Cultural Catalana, 2000.

20. J. COROMINAS, *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís i Balaguer*, Barcelona, Curial Ed. Catalanes, 2003.

21. J. ROCAMORA, *Catalanes en la Argentina. Centenario del Casal de Catalunya*, Buenos Aires, Fausto, 1992.

22. MANENT, *Diccionari dels catalans...*

23. M. BACARDÍ, *Catalans a Buenos Aires. Records de Fivaller Seras*, Barcelona, Pagés, 2009.

Atlas de la presència catalana al món,²⁴ obra general de divulgació editada per l'Enciclopèdia Catalana. Sobre el Comitè Llibertat, exceptuant els nostres treballs dels últims anys, no existeix cap bibliografia específica.

Finalment, a la bibliografia més general sobre història cultural o política tampoc no trobem informació sobre els *catalans d'Amèrica*. Per un costat, els estudis americanistes i hispanistes han demostrat un interès constant per les particularitats de l'arrelament americà dels diversos col·lectius peninsulars.²⁵ Tanmateix, les característiques distintives que l'activisme polític imprimí a algunes entitats fundades per la col·lectivitat catalana a Buenos Aires, només han estat esmentades de manera tangencial, per exemple, a textos de Silvina Jensen,²⁶ i d'Alejandro Fernández.²⁷ En l'àrea dels estudis socials, la presència i l'impacte de les emigracions peninsulars cap a Amèrica han generat una gran quantitat de treballs, entre els quals destaquen els de Jordi Maluquer, Xosé M. Núñez Seixas, Gino Germani o César R. Yáñez Gallardo.²⁸ No obstant això, l'associacionisme catalanista a Amèrica és un camp inexplorat en les historiografies americana i argentina.

24. V. HURTADO i F. ROCA, *Catalans al món: Atlas de la presència catalana al món*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2009.

25. Cal citar, per exemple, E. GONZÁLEZ i A. REGUERA (COORD.), *Descubriendo la nación en América. Identidad, imaginarios, estereotipos sociales y asociacionismo de los españoles en Argentina, Brasil, Chile y Uruguay, siglos XIX-XX*, Buenos Aires, Biblos, 2010; A. BERNASCONI i C. FRID (ed.), *De Europa a las Américas. Dirigentes y liderazgos (1880-1960)*, Buenos Aires, Biblos, 2006; A. DUARTE, *La república...*; J. OYAMBURU i M. A. GONZÁLEZ (ed.), *Españoles en Costa Rica: la inmigración española*, San José, Centro Cultural Español, 1997; H. SÁBATO, *La política en las calles. Entre el voto y la movilización. Buenos Aires 1862-1880*, Buenos Aires, Sudamericana, 1998; R. DI STEFANO, H. SÁBATO, L. A. ROMERO i J. L. MORENO, *De las cofradías a las organizaciones de la sociedad civil – historia de la iniciativa asociativa en Argentina 1776-1990*. Buenos Aires, Gadis, 2002; i P. VIVES, P. VEGA i J. OYAMBURU (COORD.), *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, Madrid, Historia 16, 1992.

26. S. JENSEN, «Asociacionismo catalán en América Latina. Notas al estudio de un territorio poco explorado», dins J. A. BLANCO RODRÍGUEZ (ed.), *El asociacionismo en la emigración española a América*, Salamanca, UNED, 2008.

27. A. FERNÁNDEZ, «La revista Catalunya de Buenos Aires, el exilio y la colectividad inmigrada (1927-1964)», dins A. BARRIO ALONSO, J. DE HOYOS PUENTE i R. SAAVEDRA ARIAS (ed.), *Nuevos horizontes del pasado. Culturas políticas, identidades y formas de representación*, Santander, Publican, 2011.

28. Importants instituts o centres de recerca han proliferat des de les últimes dècades del segle xx, com ara el Centro de Estudios da Poboación e Análise das Migracións de Galicia, el Grup de Recerca sobre Migracions del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, el Grup de Recerca Interdisciplinari sobre Immigració de la Universitat Pompeu Fabra, el Laboratorio de Estudios Interculturales de la Universidad de Granada, el Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos de Buenos Aires (Argentina), el Instituto de Investigaciones Gino Germani de la Facultat de Ciències Socials de la Universidad de Buenos Aires, l'Institute for the Study of International Migration de la Georgetown University (Estats Units d'Amèrica), el Centre d'Études et de Recherches sur les Migrations Ibériques (França), o el Department of Population Studies de la Hebrew University of Jerusalem.

Cal destacar que els que ens dediquem a la història del catalanisme hem constatat com s'ha incrementat el seu estudi de manera exponencial en les últimes dècades, la qual cosa ha redundat en la diversificació de l'anàlisi i les perspectives de recerca. Aquesta renovació de tendències i continguts ha generat gran quantitat de treballs –articles, llibres o estudis monogràfics– de caire teòric i metodològic. Aquesta particularitat era necessària, tal com indicava Borja de Riquer, per tal de superar visions conjunturals, i enfocar la història política catalana des de perspectives més integradores que permetessin «analitzar amb més rigor i amb tota la riquesa de matisos aquestes particularitats bàsiques del catalanisme, la seva notable modernitat i pluralitat».²⁹ No obstant això, aquesta bibliografia no contempla de manera específica l'esdevenir del catalanisme americà en general –dins del qual es desenvolupà el de Buenos Aires–, tot i que n'és indefugible per contextualitzar cabdalment l'evolució dels esforços separatistes a Amèrica i reconstruir la seva organització.

La notable falta de producció sobre el grup catalanista porteny, acredita la pertinència dels nostres estudis perquè assenyalava dues qüestions fonamentals que la historiografia catalana no ha afrontat encara amb la profunditat requerida: quin va ser l'esdevenir del catalanisme a Amèrica durant aquestes dècades en les quals els sentiments nacionalistes marcaren la història d'Occident?³⁰ I en conseqüència: com podem comprendre acabadament un imaginari que nodreix i aferma una identitat cultural tan consensuada, si s'esbiaixa un factor que proveeix d'elements genuïns d'estudi per analitzar la *legimitat política*³¹ de la ideologia que la sustenta? El vessant americà del separatisme català, que vincula les problemàtiques dels nacionalismes com a ideologia amb el nacionalisme local i amb el fenomen dels moviments de població –i, per tant, d'idees–, ha d'ésser investigat de manera específica.

Lluny a causa de la distància, però no allunyats culturalment, el grup porteny articulà un capítol de la història política catalana recent que tingué lloc a Buenos Aires. Partint d'una militància cultural que heretà les pràctiques tradicionals de la col·lectivitat catalana que arribà a Amèrica en general i a Buenos Aires en particular, conformà la base de llur activisme des de la primera dècada del segle xx. En aquesta tasca, la qual el relacionà amb Catalunya, però també l'integrà als esforços separatistes d'altres associacions americanes, *Ressorgiment* fou un element indefugible. Intentem doncs aprofundir científicament quatre punts bàsics de la importància de la publicació en l'estudi del separatisme americà entre els anys 1916 i el 1939.

Catalanisme cultural i polític a Buenos Aires: la fita de Ressorgiment

La perspectiva de treballar per les seves conviccions polítiques en un ambient favorable constituí un factor decisiu per a molts dels catalans que arribaren a

29. B. DE RIQUER, *Identitats contemporànies: Catalunya i Espanya*, Barcelona, Eumo Editorial, 2000, 229.

30. X. M. Núñez Seixas, «Sobre la idea de la "Europa de los Pueblos" en el período de entreguerras (1918-1939)», *Hermes* 37, 2011, 32-44.

31. RIQUER, *Identitats...*

Buenos Aires. A Espanya, l'activisme dels quadres polítics separatistes estava constret pel malestar que provocava el desenvolupament de la guerra del Marroc, la crisi econòmica i la necessitat del govern de Madrid per contenir la mobilització social que causava el procés de renovació del conservador espectre polític espanyol. La dissidència política es liquidava amb la intenció d'*aniquilació de l'enemic*³² o amb l'exigència d'abandonar el territori nacional mitjançant la deportació o l'exili.³³ A Amèrica, per contra, l'associacionisme prosperava, sobretot a les comunitats d'immigrants.³⁴ La conjuntura americana –amb la seva tradició d'espai de trobades, la seva història de tensions i conflictes i la seva vocació republicana–, permeté l'arrelament d'un exercici associacionista distintiu que, juntament amb les pràctiques socials habituals per al col·lectiu espanyol a l'exterior,³⁵ recreà les seves formes d'expressió i eixamplà els seus objectius institucionals.

Les reivindicacions més radicals del separatisme català experimentaren a les repúbliques americanes una part del seu període d'expansió més important del segle xx. La militància catalanista de Buenos Aires constitueix un fragment de la història catalana que es desenvolupà dins un context de noves geografies i entorns polítics diferents dels europeus. Un sector de la col·lectivitat catalana portenya concebé nous objectius i desenvolupà pràctiques noves, les quals començaren a l'àmbit cultural³⁶ però estimularen força la vocació de participar en la política catalana.³⁷ Des del cas particular de *Ressorgiment* és possible transitar l'exploració de les lògiques socials i polítiques, del contacte entre les experiències individuals i el disseny de projectes col·lectiu, i la manera com es definiren les xarxes socials des d'un imaginari conformat en una sòlida relació entre llengua i identitat nacional.³⁸

Emmarcades dins l'esdevenir europeu de mitjan segle XIX, es desenvoluparen a la península Ibèrica tendències culturals i polítiques que afavorien l'enaltiment de les identitats nacionals, i que posaven al descobert «[...] la diversitat dels pobles hispànics, l'existència de llengües, literatures i cultures diferents de la castellana».³⁹ Les primeres quatre dècades del 1900, foren testimoni del creixement del catalanisme, de les cada vegada més contundents reclamacions d'autodeterminació, i de la comple-

32. C. Soldevilla Oria, *El exilio español (1808-1975)*, Madrid, Arco Libros, 2001, 9.

33. BLANCO RODRÍGUEZ (ed.), *El asociacionismo...*

34. DI STEFANO, SÁBATO, ROMERO I MORENO, *De las cofradías...*; M. A. SALLÉ ALONSO (COORD.) I A. VAN DEN EYNDE (ED.), *La emigración española en América: historias y lecciones para el futuro*, Madrid, Fundación Directa, 2009.

35. VIVES, *Historia general...*; OYAMBURU, I GONZÁLEZ, *Espanoles en...*

36. S. KING, *Escribir la catalanidad. Lengua e identidades culturales en la narrativa contemporánea de Cataluña*, Woodbridge, Tamesis Books, 2005.

37. Vegeu, entre d'altres, M. LUCCI, «La cuestión catalana en el período de entreguerras: las posiciones de los "catalanas de América" de Buenos Aires y de Francesc Cambó», *Estudios de Historia de España* 13, 2011, 199-221.

38. LUCCI, «La revista *Ressorgiment...*».

39. P. M. RUIZ TORRES, «La renovación de la historiografía española: antecedentes, desarrollos y límites», dins M. C. ROMERO MATEO I I. SAZ CAMPOS (COORD.), *El siglo xx. Historiografía e historia*, València, Universitat de València, 2002, 59 (traducció de l'autora).

xificació de la política vernacla.⁴⁰ La col·lectivitat catalana a Amèrica no fou aliena a aquesta eclosió, la qual esdevingué en un factor que influí el disseny de les seves estratègies d'associació.⁴¹ Les entitats de beneficència i socors mutuels havien constituït, des del 1840, la primera manifestació de l'associacionisme immigrant català a Amèrica, però lentament hi incorporaren les pautes del catalanisme.⁴² El fons de l'arxiu de *Ressorgiment* ens permet documentar mitjançant la correspondència entre diverses entitats americanes al començament del segle xx, l'aparició i evolució del catalanisme cultural en primer lloc, i del seu vessant polític després.⁴³

L'arrelament del catalanisme d'ultramar coincideix també amb la plasmació definitiva de l'organització de les diferents repúbliques americanes, i el consegüent disseny de polítiques econòmiques que reclamaven un contingent de migració creixent per tal d'incorporar-les al mercat de treball local.⁴⁴ En el cas particular de l'Argentina, l'expansió econòmica de la colònia catalana a l'interior del país fomen-

40. J. L. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, Barcelona, Ed. Empúries, 1995.

41. Aquesta pràctica associacionista catalana començà a Cuba i a l'Argentina però s'estengué cap a l'Uruguai, Xile, Mèxic, els Estats Units d'Amèrica i, amb menys penetració, també a Costa Rica i Brasil. Vegeu, entre d'altres, ACN1-T-1806, *Carta del Comitè Libertat al partit Unió Catalanista*, d'abril de 1924, 2, LUCCI, *La col·lectivitat catalana...*; SALLÉ ALONSO i VAN DEN EYNDE, *La emigración...*; M. LLORDÉN MIÑAMBRES, *Arte, Cultura y Sociedad en la Emigración Española a América*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1992, 17.

42. Per exemple, la Societat de Beneficència dels Naturals de Catalunya de l'Havana, fundada el 1840, designà el català com a llengua oficial del centre a la darrerria del segle XIX i l'Associació Catalana de Socors Mutuels Montepio de Montserrat de Buenos Aires, que començà a funcionar el 1857, n'acollí un grup d'associats que reivindicà la cultura catalana. M. CRUSAFONT I SABATER, *Medalles conmemoratives dels Països Catalans i de la Corona catalano-aragonesa (s. XV-XX)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, 182; MANENT, *Diccionari dels catalans...*, vol. II, veu: «Germanor Mutualista», 304.

43. M. LUCCI, «Los "catalanes de América" de Buenos Aires: la construcción del ideario nacionalista a partir de un estudio de caso», dins *Ayeres en discusión: temas claves de Historia Contemporánea hoy. IX Congreso de Historia Contemporánea* (digital), Múrcia, 2009.

44. Entre 1882 i 1930, sortiren cap a Amèrica 3.471.755 persones, el 3,8% de les quals, unes 132.000, provenien de Catalunya. Gairebé la meitat dels emigrants espanyols que es poden rastrejar, més d'un 48%, optaren per la sortida cap a l'Argentina. L'any 1904, segons el Censo Nacional de Población argentí, un 11% (105.206 persones) de la població de la ciutat de Buenos Aires, de 950.891 habitants, eren espanyols. No obstant això, els catalans no van constituir la col·lectivitat més quantiosa, sinó els gallecs. Analitzant les dades trobades, ens és possible fer una aproximació del nombre de catalans que arribaren a l'Argentina durant el període estudiat. D'aquest contingent, i tenint en compte les discrepàncies entre els registres dels països de sortida i els d'arribada indicats per la historiadora Blanca Sánchez Alonso, Argentina rebé gairebé la meitat de les persones que sortiren d'Espanya. Un 4% d'aquests emigrants, prop de 38.000, eren catalans. Vegeu: SALLÉ ALONSO i VAN DEN EYNDE, *La emigración...*; C. DÍAZ ALEJANDRO, *Ensayos sobre la historia económica argentina*, Buenos Aires, Amorrortu, 1970; G. GERMANI, *Política y sociedad en una época de transición*, Buenos Aires, Paidós, 1966; B. SÁNCHEZ ALONSO, *Las causas de la emigración española*, Madrid, Alianza Editorial, 1995; C. YÁÑEZ GALLARDO, *Saltar con Red. La emigración catalana a América. 1830-1930*, tesi doctoral, Barcelona, UAB, 1994 (edició facsimilar); i AUTORS DIVERSOS, *Estadísticas históricas de España. Siglos XIX y XX*, Madrid, Fundación BBVA, 2005.

tà l'aparició d'associacions que des del començament del 1900 tindrien una destacada participació en activitats de difusió cultural i militància política. El 1908 es fundaren dues entitats fonamentals per al creixement i l'expansió del catalanisme cultural i polític porteny i americà: a la província de Santa Fe, el Centre Català de Rosario i, a Buenos Aires, el Casal Català. Segons els estatuts del Casal l'entitat, a més de difondre i consolidar la cultura,⁴⁵ miraria d'aprofundir el catalanisme dins la comunitat catalana de Buenos Aires, procurant «[...] mantenir viu l'amor a Catalunya i treballar per el reconeixement de sa personalitat nacional».⁴⁶

El creixement de l'activisme catalanista es consolidà amb l'aparició a Buenos Aires de la revista *Ressorgiment*. Podem considerar la publicació com a fundacional de l'activisme cultural i polític dels *catalans d'Amèrica*, ja que coadjuvà la cristallització dels esforços individuals i associatius en aquest aspecte. La divulgació cultural requeia des de feia dècades en el periodisme de la col·lectivitat que, bé en castellà, bé en català, conreava la llengua pròpia i les tradicions nacionals.⁴⁷ Així doncs, la reafirmació de la identitat del grup *cap a fora* –cap a la resta de la col·lectivitat–, es dugué a terme amb una activitat tradicional del catalanisme peninsular: el periodisme. Aquesta particularitat relaciona directament l'activisme porteny amb les pràctiques polítiques catalanes, ja que, com indica Albert Balcells,

[...] la major part del pensament polític català, fins i tot quan es publicà en forma de llibre, està format per articles i discursos, on la teorització està condicionada – i fins i tot limitada– per la pràctica política quotidiana [...].⁴⁸

Amb *Ressorgiment*, començà per als catalanistes de Buenos Aires un període caracteritzat per la gestió de projectes de caire polític que els involucraren amb la tasca catalana.⁴⁹ És des d'aquest moment que cal parlar dels *catalans d'Amèrica* com aquells emigrants i exiliats que treballaren específicament pel conreu dels ideals catalanistes d'expansió i preservació de la cultura nacional, i l'activisme en

45. ACL, *Estatuts del Casal Català de Buenos Aires*, any 1910, art. I i II, 1; Arxiu Administratiu del Casal de Catalunya de Buenos Aires (AACC), *Actes del Casal Català de Buenos Aires*, 1908-1940.

46. ACL, *Estatuts...* En aquesta cita, i en totes en les quals es reproduïen fonts documentals o hemerogràfiques, hem consignat els textos tal com foren escrits, sense cap correcció ortogràfica ni estilística.

47. Des del darrer terç del segle XIX, les publicacions de la col·lectivitat catalana proliferaren a l'Argentina, els Estats Units, Cuba, Xile i l'Uruguai. Les revistes es feien ressò de les novetats produïdes a la península, de les activitats culturals, socials i polítiques que es duïen a terme a Amèrica, i donaven a conèixer els establiments comercials de la col·lectivitat, contribuint-ne al desenvolupament econòmic. Vegeu, entre d'altres, ANDÚJAR, «Las revistas culturales...».

48. A. BALCELLS (ed.), *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, 8.

49. M. LUCCI, «La bandera de los "catalanes de América": un ensayo de organización desde el exilio», *Cuadernos de Historia de España* 82, 191-213; M. LUCCI, «Francesc Macià en la prensa argentina: el asociacionismo catalanista porteño y la gestión del apoyo a la causa del independentismo catalán en *Crítica*», *Estudios de Historia de España* 14, 2013, 185-211.

favor del reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya. En aquest sentit, cal fer una clara distinció entre els *catalans* a Amèrica, concepte que engloba tots els components d'aquest col·lectiu en terres americanes, i els *catalans d'Amèrica*, categoria que s'ha de fer servir específicament per anomenar aquells que reivindicaren l'ideari catalanista des de l'exterior. L'expressió, feta servir en aquest sentit, apareix per primera vegada al primer número de *Ressorgiment*.⁵⁰ A partir d'aquell moment, fou reconeguda cap a dins de la col·lectivitat catalana a Amèrica, a l'espectre polític català, i a l'opinió pública peninsular i americana. Per tant, així cal estudiar-la, per tal de diferenciar la tasca cultural tradicional que es dugué a terme a les entitats socials catalanes, dels esforços envers la reivindicació de la personalitat nacional des de l'exterior, almenys fins al primer franquisme.⁵¹

El compromís de Nadal amb el catalanisme fou contundent: fou periodista, conferenciant, s'hi involucrà amb la militància política a Buenos Aires⁵² i fou un dels fundadors i activistes del Comitè Llibertat, la branca política dels *catalans d'Amèrica*.⁵³ No obstant això, fou la seva tasca d'editor de *Ressorgiment* la que el convertí en un dels intel·lectuals més notables del catalanisme a l'exterior.⁵⁴ Per tant, l'estudi sistemàtic del contingut de la publicació, de la qual Albert Manent efectuà a la dècada del 1970 una descripció formal molt acurada,⁵⁵ ens permet afirmar que constitueix la revista cabdal del catalanisme d'ultramar, escrita en català i pensada per als catalans de Buenos Aires i de la resta d'Amèrica.⁵⁶

El primer aspecte distintiu de la publicació és el fet que fou escrita íntegrament en català, des del primer número fins a la seva desaparició, el 1972. Mai no publicà cap text en castellà, tret dels que estaven pensats per ésser llegits pel públic argen-

50. *Ressorgiment* 1, 1916, 4.

51. LUCCI, *La colectividad catalana...*

52. Fou secretari i president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a l'Argentina, fundà a Buenos Aires l'agrupació de curta durada Catalunya Nova, entitat d'acció nacionalista no partidista, i pronuncià dissertacions sobre cultura i política catalanes al *Casal Catalá*. LUCCI, *La colectividad catalana...*; MANENT, *Diccionari dels catalans...*, vol. III, 171.

53. Conversacions inèdites amb Fivaller Seras, 9-1-2004. Tanmateix, aquesta afirmació es troba, entre d'altres, a ACN1-T-1326, *Carta de Francesc Macià a Salvador Carbonell Puig*, 29-4-1925, 1; MANENT, *Diccionari dels catalans...*, vol. III, 17-18.

54. El predicament de Nadal creixé durant la dècada de 1930, i per això era informat dels esdeveniments més destacats a Catalunya. En aquest sentit, una carta que Unió Democràtica de Catalunya li envià, expressava: «Ens plau remitir-vos un exemplar de les conclusions aprovades pel Primer Congrés del nostre Partit celebrat suara. Creiem que pel seu contingut serà interessant que figuri a l'arxiu bibliogràfic o biblioteca de la Institució que tan mereixement dirigeix [...]» Biblioteca Particular d'Hipòlit Nadal i Mallol, Biblioteca del Port de la Selva, *Carta de Josep Maria Casasses, Secretari General de Unió Democràtica de Catalunya, a Hipòlit Nadal i Mallol*, desembre de 1938.

55. A. MANENT, «Literatura catalana en el exilio», dins J. L. ABELLÁN (ed.), *El exilio español de 1939*, Madrid, Taurus, 1976.

56. Conversacions inèdites amb Joan Nadal, fill d'H. Nadal i Mallol i darrer editor de *Ressorgiment*, 3-6-2006.

tí, i solament amb la finalitat de comunicar-los sobre algun assumpte específic.⁵⁷ La preocupació pel conreu de la llengua catalana era central en el discurs de Nadal, ja que ho considerava fonamental per a la cohesió de la identitat nacional. Entre el 1916 i el 1918 publicà a la secció «Normes ortogràfiques» els resultats de la tasca de normalització i normativització que duia a terme Pompeu Fabra, per tal de facilitar-ne la difusió entre els catalans de Buenos Aires. Des d'aquell moment difongué sistemàticament els estudis sobre llengua catalana que apareixien a la península, com el que subscrigueren Rovira i Virgili, Joan Coromines, Josep Batista i Roca, i el mateix Fabra, el qual afirmava: «La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana».⁵⁸

La segona característica central de *Ressorgiment* fou la seva funció de difusió de la cultura catalana per fomentar la consciència de la identitat nacional.⁵⁹ Durant les primeres dècades del segle xx, la publicació desenvolupà aquesta fita que relaciona el grup porteny directament amb l'activisme catalanista a Catalunya, on les activitats de caire cultural constituïen un aspecte central de la militància:

Però allò al qual els catalanistes dedicaven més energies no era [...] l'ensenyament, sinó "la cultura". La forma més estesa i més freqüent d'activitat catalanista era [...] la vetllada literari-musical.⁶⁰

La revista contribuï a la propagació de les arts catalanes mitjançant l'organització de competències literàries tradicionals i de noves propostes, ja que les considerava essencials per preservar la riquesa de la llengua i propendrer-ne la modernització.⁶¹ Tota manifestació cultural trobà un lloc a les pàgines de la revista: literatura, escultura, música, pintura, arquitectura. En aquest sentit, cal destacar que col·laborà amb l'organització dels Jocs Florals de Buenos Aires:

Mantenint el bon costum iniciat fa catorze anys [...] el Casal Català-Centre de Cultura, de Buenos Aires, va a celebrar la festa del Jocs Florals per a que poseu una vegada més las vostres armes, poetes i prosadors, al servei de ço que constitueix l'ànima de la nostra Pàtria.⁶²

També mantenia informada la col·lectivitat catalana de les novetats literàries aparegudes a la península, presentava efemèrides de personalitats senyeres de les lletres catalanes, divulgava l'aparició de botigues portenyas on era possible accedir a literatura científica i de ficció en català o anunciava l'existència de biblioteques

57. Vegeu, entre d'altres, «Los residentes catalanes al pueblo argentino», *Ressorgiment* 30, 1919, 479-480.

58. A. ROVIRA I VIRGILI, P. FABRA, J. M. BATISTA I ROCA i J. COROMINES, «Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria», *Ressorgiment* 215, 1934, 3467.

59. H. NADAL I MALLOL, «La senyoria de l'idioma», *Ressorgiment* 112, 1925, s/n.

60. J. L. MARFANY, *La cultura...* 270-271.

61. H. NADAL I MALLOL, «Festa de les lletres catalanes», *Ressorgiment* 5, 1916, s/n.

62. ACL, Cartell del Casal Català de Buenos Aires, i *Ressorgiment* 61, 1921, 977.

específicament catalanes a l'Argentina.⁶³ Fins al franquisme, les societats catalanistes americanes, creades de manera semblant a les de la península, funcionaren com a *centres interactius*⁶⁴ de la col·lectivitat, mirant d'integrar-la en pràctiques que, des de la dignificació de les tradicions nacionals, legitimessin la necessitat d'un compromís polític individual i col·lectiu.

L'honestedat de la línia editorial i la regularitat de *Ressorgiment* són també particularitats generals que cal destacar com a constants, no solament durant aquest període, sinó fins al 1972. Aquests trets distintius sustentaren el seu prestigi i la distingiren de les altres publicacions catalanes americanes.⁶⁵ Dins el període que estudiem, l'estabilitat de la revista, que aparegué mensualment de manera ininterrompuda, facilità la publicitat d'un ideari sòlid pel que fa al separatisme, però capaç de sospesar i analitzar l'evolució i la *pluralitat*⁶⁶ del pensament polític català. Per un costat, doncs, fou un producte editorial amb una configuració ideològica palmària:

Som separatistes perquè recavem per a nosaltres el dret de regir la nostra hisenda i la nostra pròpia vida. Volem un estat català que respongui a les nostres necessitats. I volem això de la mateixa manera que ho volem per als demés pobles de la terra, inclús pels mateixos enemics nostres. Que cada poble sigui àrbitre dels seus destins no és voler cap mala cosa sinó que en el món sigui un fet real i positiu –i no una pretensió capciosa–: l'imperi de la justícia.⁶⁷

També es mostrà sempre partidària de la forma de govern republicana, refractària a la monarquia, i en contra de les dictadures, especialment les de Primo de Rivera i Francisco Franco.

Per un altre costat, com a portaveu dels *catalans d'Amèrica* no s'adherí a cap partit polític català, amb la finalitat de poder recolzar amb llibertat les propostes d'emancipació viables que poguessin sorgir a l'espectre polític nacional. Aquesta actitud, que a *Ressorgiment* apareix definida com a «*prescindència* política», està present també, almenys, als estatuts del Casal Català i del Comitè Llibertat: «Lluny de tot partidisme i de tota disciplina política, seguirem la nostra obra nacional de cara a la llibertat integral».⁶⁸ Així, la publicació ens permet reconstruir, per exemple, la separació del grup de Buenos Aires de la proposta de Francesc Cambó.⁶⁹ El discurs del polític català havia estat considerat elogiosament en primer terme, però

63. Vegeu, entre d'altres, *Ressorgiment* 6, 1917, 97; 16, 1917, 256; i 58, 1921, 929.

64. MARFANY, *La cultura...*, 256.

65. Vegeu LUCCI, *La Colectividad catalana...*; MANENT, *Diccionari dels Catalans...*

66. A. BALCELLS, *El pensament...*, 7.

67. H. NADAL I MALLOL, «El tòpic del separatisme», *Ressorgiment* 26, 1918, 428.

68. ACL, *Manifest del Comité Llibertat de Buenos Aires*, novembre de 1932, 11.

69. LUCCI, «La cuestión catalana...».

entès com a «oportunitisme polític»⁷⁰ quan des de la Lliga Regionalista propugnà una actitud de concòrdia i integració amb Espanya. El grup, mitjançant *Ressorgiment*, s'allunyà definitivament de l'empresari el 1920 quan, a un article publicat a la revista *La Nova Catalunya*, de l'Havana, Cambó expressà que els grups catalanistes americans havien de dedicar-se exclusivament a la difusió cultural i abstenir-se d'intentar l'acció política.⁷¹

L'exili o l'emigració mai no justificaren l'ostracisme ni la neutralitat respecte de la causa catalana. Malgrat la seva proverbial *prescindència* política, podem afirmar que, pel període estudiat, l'activitat dels *catalans d'Amèrica* –en tot el continent en general i a Buenos Aires en particular–, fou cabdal per ajudar el projecte separatista de Macià i l'estat Català:

Cal que hom no obliidi el deure que té com a català d'ésser, allà on es trobi, un ferm sostenidor del dret de Catalunya a disposar a son albir de son patrimoni nacional. Ara és hora de demostrar que hom és bon català i nacionalista.⁷²

El catalanisme porteny: arrels i ramificacions teòriques

La distància aportava als *catalans d'Amèrica* de Buenos Aires el contacte amb idees d'avantguarda, la qual cosa permetia l'enriquiment del nucli ideològic catalanista amb elements de caire progressista:

El que a Catalunya no havem pogut manifestar públicament, perquè la draconiana llei de jurisdiccions queia implacable damunt nostre, no havem d'amagar-ho aquí que estem en país lliure i tolerant.⁷³

Per tal de col·laborar a l'assoliment de la sobirania política catalana, el grup de Buenos Aires assimilaria, com veurem més endavant, els corrents de pensament més destacats del període d'entreguerres, com ara l'humanisme dels anys 1920 i 1930.

No obstant això, l'arrel teòrica més important del grup fou el catalanisme⁷⁴, ja que ho consideraven com la via més acurada per reivindicar la personalitat específica de Catalunya i assolir una completa sobirania política.⁷⁵ Un examen rigorós de les pàgines de *Ressorgiment* ens permeté establir la profusa llista dels teòrics, intel·lectuals i polítics que influïren en el pensament dels activistes portenys durant el segle xx: Antoni Rovira i Virgili, J. M. Batista i Roca, Francesc Cambó, Manuel

70. J. ALEMANY I BORRÀS, «La figura d'en Cambó vista d'Amèrica estant», *Ressorgiment* 82, 1923, 1305.

71. LUCCI, «La cuestión catalana...».

72. Vinyeta a *Ressorgiment* 30, 1919, 479.

73. H. NADAL I MALLOL, «El nostre manifest», *Ressorgiment* 30, 1919, s/n.

74. LUCCI, «La cuestión catalana...».

75. J. CASASSAS, «La història del terme "nacionalisme" en la política catalana», dins J. TERMES i J. CASASSAS (dir.), *El nacionalisme com a ideologia. Materials de treball i estudi*, Barcelona, Proa, 1995, 63.

Serra i Moret, August Pi-Sunyer, Àngel Guimerà, Víctor Balaguer, Josep Carner, Pere Bosch i Gimpera, Jaume Bofill i Mates, Valentí Amirall, Joan Maragall, i Lluís Nicolau d'Olwer, entre d'altres. No obstant això, parlarem aquí dels qui destaquen per la profunditat i la consistència amb què conformaren el pensament del grup, especialment fins al 1940: Domènec Martí i Julià i Enric Prat de la Riba.⁷⁶

La influència ideològica de Domènec Martí i Julià marcà els *catalans d'Amèrica* des del començament de l'actuació del grup. El polític havia definit, el 1899, les característiques fonamentals del catalanisme: «[...] és un moviment social que té per única fi el renaixement absolut i complet de la nacionalitat catalana [...]».⁷⁷ El grup ho considerava un referent per legitimar el seu discurs alliberador:

[...] ens hem limitat a propagar la bona doctrina patriòtica i a contribuir, moral i materialment, a incrementar l'ideal de llibertat i de cultura catalanes, estrictament catalanes.⁷⁸

Per a Martí i Julià, els desitjos d'autodeterminació es resumien en la vindicació del «dret al món», el qual permetria a Catalunya ocupar un lloc en la comunitat internacional:

El problema català no és altre que una reivindicació de vida individual i col·lectiva. Cada català i tot Catalunya, amb consciència o inconscientment, va avant sempre vers la positiva efectivitat de la vida.⁷⁹

A més, els *catalans d'Amèrica* consideraven que cap barrera, ni tan sols la distància geogràfica, havia de ser un obstacle per treballar per la causa catalana. En aquest sentit, s'adscriuen a l'orientació que Martí i Julià havia donat la Unió Catalanista el 1904, que mirava d'integrar tot aquell que desitgés treballar per l'autonomia, qualssevol que siguin els seus pensaments en matèria religiosa, social o política.⁸⁰ L'exili marcava llurs obligacions i els proporcionava la possibilitat de dur a terme tasques específiques amb el fi de recollir al seu si tots els catalans «[...] que vulguin mantenir els ideals nacionals de Catalunya i fer-ne manifestació pública tots els moments que convingui».⁸¹

La influència d'en Prat de la Riba fou cabdal, almenys fins a la dècada del 1940, per a l'estructuració del discurs dels *catalans d'Amèrica* portenys i per desenvolupar llurs activitats polítiques i culturals. D'una banda, li atorgà legitimitat a la tasca de difusió de la cultura catalana com a element aglutinant de la identitat nacional.

76. LUCCI, *La coactivitat catalana...*

77. D. MARTÍ I JULIÀ, «Esperit gran», dins J. COLOMER (ed.), *Domènec Martí i Julià. Per Catalunya i altres textos*, Barcelona, Anagrama, 1984, 41.

78. H. NADAL I MALLOL, «El nostre patriotisme», *Ressorgiment* 234, 1936, 3755.

79. D. MARTÍ I JULIÀ, «El nostre renéixer», dins COLOMER, *Domènec Martí i Julià...*, 181.

80. Citat a: ROVIRA I VIRGILI, *El nacionalismo catalán...*, 146-147.

81. «Comunicació de la Associació Nacional Catalana de las Amèriques», *Ressorgiment* 17, 1917, 266.

Per al primer president de la Mancomunitat de Catalunya, l'existència d'una llengua, una cultura, un dret i un art propis articulaven la consciència nacional, la qual constituïa un «component essencial» de la nació:⁸²

Si ser Pàtria, si ser Nació era tenir una llengua pròpia, una concepció jurídica, un sentit de l'art propi, si era tenir esperit, caràcter, pensaments nacionals, l'existència de la Nació o de la Pàtria era un fet natural com l'existència d'un home, independent dels drets que li fossin de fet reconeguts.⁸³

A Buenos Aires, doncs, la divulgació cultural mirava d'assolir que aquells que vivien lluny de la pàtria, fessin servir adequadament la llengua catalana. Especialment durant els primers vuit anys, els articles culturals de *Ressorgiment* es concentraren –a més de la divulgació de l'obra de Fabra que ja hem explicat–, en la difusió i explicació de la normativa del Institut d'Estudis Catalans. Viure fora de Catalunya no era un defugi per descurar la llengua. Fer-la servir correctament, obria el camí a l'estimació per la pròpia cultura i a reconèixer-la com una propietat col·lectiva, la qual cosa atorgava unitat a la consciència catalana i cossolava les reivindicacions d'un Estat autònom:

No pretenem dir res transcendental, sinó amb el nostre exemple induir a l'estudi de la llengua, la literatura i la història catalanes, i meditar sobre la posició actual de Catalunya en el món.⁸⁴

Un altre ítem central que evidència la influència d'en Prat de la Riba a *Ressorgiment* és la importància atorgada al coneixement del passat català. Començant pel reconeixement d'una identitat cultural, hom podia establir diferències entre el significat d'ésser català i el que volia dir ser espanyol. Això era important a Buenos Aires, on no es feia aquesta distinció i on tot l'hispanic, encara avui, és per definició denominat amb el sobrenom de *gallego*. Hi havia una voluntat clara, específicament, de ressaltar el paper dels catalans durant les guerres d'independència a l'Amèrica, per tal d'establir una separació neta del quefer colonialista espanyol: Catalunya mai no havia contribuït al procés de submissió política, econòmica i cultural, sinó que havia col·laborat amb la formació de l'Argentina com a nació independent. *Ressorgiment* assabentà la col·lectivitat de l'origen català dels patriotes preclars que integraren la Primera Junta de Gobierno argentina el 1810, com Domènec Matheu o Joan Larrea, i també d'intel·lectuals com ara Blai Parera i Vicenç López i Planes, autors de l'himne nacional argentí:

82. I. MOLES, «Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme», dins BALCELLS, *El pensament...*, 289.

83. E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Barcelona, Proa, 1999, 72.

84. H. NADAL I MALLOL, «A la premsa», *Ressorgiment* 1, 1916, 1.

Oi més, cal proclamar arreu del món l'orgull de les generacions catalanes contemporànies, pel fet de la intervenció de germans nostres a la independència dels pobles, i la pruija de veure'ns alliberats nosaltres del mateix jou que sofriren aquestes terres d'Amèrica, més sortoses que la nostra.⁸⁵

Pràctiques culturals i polítiques fins al final de la Guerra Civil

La tasca política y cultural a Buenos Aires ens permet comprovar que el catalanisme s'escampà fora de Barcelona, tot i que no solament cap a la resta de comarques catalanes –tal com indicava encertadament Joan Lluís Marfany–,⁸⁶ sinó que també arribà al continent americà. La concepció de Prat de la Riba que el «sentiment de pàtria, viu en tots els catalans, en feya sentir que pàtria y nació eren una mateixa cosa, y que Catalunya era la nostra nació, igual que la nostra pàtria»⁸⁷ articulà el pensament de Nadal. Per a *Ressorgiment*, la afirmació pratiana exigia l'activisme no solament a Catalunya, sinó també a l'altre costat de l'Atlàntic. En aquest sentit, per exemple,⁸⁸ la publicació escampà l'obra integral de la Mancomunitat de Catalunya, com un dels factors del renaixement català al segle xx, ja que «[...] assegurava la confiança del poble català, qui de seguida va poder veure en ella a la genuïna expressió de la pròpia voluntat».⁸⁹

Durant les dècades del 1920 i 1930, d'acord amb les bases teòriques apuntades, els *catalans d'Amèrica* enfortiren la seva acció política mitjançant associacions culturals i socials que reivindicaven públicament els ideals nacionals catalans.⁹⁰ A la darrerria de la dècada del 1910 havien fundat, entre d'altres, l'Associació Nacional Catalana de les Amèriques,⁹¹ la Unió Nacionalista Catalana,⁹² el Comitè d'Acció

85. H. NADAL I MALLOL, «Efemèrides argentines», *Ressorgiment* 58, 1921, s/n.

86. MARFANY, *La cultura...*, 36.

87. P. DE LA RIBA, *La nacionalitat...*, 49.

88. La revista informà també de tots els actes internacionals de reivindicació d'autonomia política catalana que es presentaren a la Societat de Nacions en acabar la Primera Guerra Mundial, fruit de l'enfonsament dels imperis centrals. Vegeu, entre d'altres, J. M. NÚÑEZ SEIXAS, *Entre Ginebra y Berlín. La cuestión de las minorías nacionales y la política internacional en Europa. 1914-1939*, Madrid, Akal, 2001; L. M. DE PUIG I OLIVER, «El catalanisme polític durant la restauració. Dels orígens a la Mancomunitat», dins J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ (ed.), *Història Contemporània de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Columna Edicions, 1997; M. MACMILLAN, *PARÍS, 1919. Seis meses que cambiaron el mundo*, Barcelona, Tusquets Editores, 2005.

89. H. NADAL I MALLOL, «Els actuals valors del nacionalisme català», *Ressorgiment* 43, 1920, 683.

90. «Comunicació de l'Associació Nacional Catalana de les Amèriques», *Ressorgiment* 17, 1917, 266.

91. Organització patriòtica creada a Buenos Aires el 1917. Situada voluntàriament al marge de disputes partidistes, es definia como a exclusivament nacionalista. Vegeu MANENT, *Diccionari dels catalans...*, vol. I, 131.

92. Grup polític fundat a Buenos Aires el 1918. Proper al nacionalisme d'Unió Catalanista, defensava la instauració d'una república catalana federalista independent, amb l'objectiu final de conformar una confederació universal. Vegeu MANENT, *Diccionari dels catalans...*, vol. IV, 25.

Catalana de Sud-Amèrica,⁹³ i el ja esmentat Casal Català. Aquestes corporacions constituïren els precedents de la tasca política que el Comitè Llibertat de Buenos Aires dugué a terme des del 1922. Així, la distància marcà llurs objectius i els convertí en la veu de Catalunya a l'exterior:

Ara que els nostres germans a Catalunya no poden actuar ni alçar la veu contra aquest estat de coses criminal, els que residim a l'estranger hem de parlar per ells i treballar fermament per expandir la ideologia redemptora.⁹⁴

Si, com afirmava Prat de la Riba, la catalanitat era l'element constitutiu de la nacionalitat,⁹⁵ la militància partidista no havia de limitar la causa separatista. Com ja hem indicat, Nadal –així com la resta dels *catalans d'Amèrica portenys*– féu de l'abstenció política el punt de partida del seu activisme, per tal de gaudir de la llibertat per donar suport al projecte nacional més viable.⁹⁶ Així doncs, durant la dècada del 1920 la proposta política de Macià aglutinà els esforços d'una gran part⁹⁷ dels *catalans d'Amèrica*, tal com estableix la documentació del Comitè Llibertat: «[...] ens em cregut en el deure de dirigir-nos a Vte. a fi d'entrar en relacions directes i oferir-li nostre ajuda desinteressada en lo que possible sigui».⁹⁸

La participació en el finançament del projecte independentista d'Estat Català constitueix l'actuació més consistent dels *catalans d'Amèrica portenys* durant la primera meitat del segle xx. La documentació existent als arxius de la revista portaveu del grup i del Comitè Llibertat, entre d'altres, ens permet establir la importància de la complexa relació de Macià amb el grup, la qual fins ara la historiografia ha descurat. Una atenta lectura de la correspondència del líder polític ens proporciona una base documental per conèixer de primera mà el concepte que tenia de l'activisme americà, del paper que li reservava a la planificació del seu projecte, i el grau de confiança política i proximitat personal que tingué amb els activistes portenys.⁹⁹ L'anàlisi creuada d'aquesta documentació és fonamental per estudiar les ramificacions del catalanisme independentista durant la seva etapa més efectiva, i oferir una perspectiva complementària a les relacions d'Estat Català amb grups italians i francesos. Macià encarregà específicament els *catalans d'Amèrica* el proveïment econòmic per a la formació d'un exèrcit nacional:

93. Entitat creada el 1919 per iniciativa del Centre Català de Mendoza amb l'objectiu d'intensificar l'activisme catalanista americà. Tingué l'adhesió de diversos centres catalanistes de l'Argentina, Xile, Paraguai i l'Uruguai. Vegeu «Comitè d'Acció Catalana», *Ressorgiment* 35-36, 1919, 560.

94. H. NADAL I MALLOL, «Fem-nos ciutadans argentins», *Ressorgiment* 87, 1923, 1385.

95. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat...*, 68-69.

96. H. NADAL I MALLOL, «La nostra fe», *Ressorgiment* 21, 1918, s/n.

97. A Montevideo, la capital uruguaiana, l'agrupació política Grup Separatista Avant estava vinculada políticament a Manuel Massó i Llorens.

98. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Francesc Macià (ACN), ACN1-T-1806, *Carta del Comitè Llibertat al Comitè Internacional Català*, 30-1-1924, 1.

99. ACN1-T-1399, *Carta de Francesc Macià a Eugènia Lamarca*, juny de 1928, 2.

[...] he assenyalat precisament a els catalans residents fora de Catalunya la missió essencialíssima de subvenir a la preparació de nostres primeres forces del Grup del mitjdia de França [...].¹⁰⁰

El caire econòmic de les connexions del cabdill amb els grups americans apareixia taxativament en la correspondència privada de Macià i era perfectament compresa pels activistes americans. No obstant això, cal reconèixer que també el nivell d'organització institucional del catalanisme transatlàntic era útil als objectius del polític.¹⁰¹

Durant els anys 1923, 1924 i 1925, *Ressorgiment* dedicà gairebé la totalitat dels seus esforços editorials a assolir la col·laboració de les comunitats catalanes argentina i americana amb l'Estat Català: analitzà la pertinença d'una incursió armada en el context polític peninsular, publicà la convocatòria de Macià, l'emprèstit Pau Claris i, finalment, instà a contribuir-hi econòmicament. D'aquesta manera, les aportacions efectuades pels casals catalans argentins a la creuada del líder d'Estat Català fou una de les tres més importants, per davant de les de Mèxic i Cuba.¹⁰²

Després dels fets de Prats de Molló, el Comitè Llibertat i el Casal Català organitzaren i sufragaren el viatge de Macià i Ventura Gassol cap a Buenos Aires, on començaria l'exili americà de tots dos polítics catalans.¹⁰³ Novament, la correspondència inèdita entre el grup i Macià estableix que el Comitè porteny respongué a la necessitat del cabdill de reorganitzar els quadres separatistes, i l'invità a viatjar cap a Buenos Aires.¹⁰⁴ Les lletres confirmen la confiança de Macià en el criteri polític dels militants:

Espero doncs que resoldran tots aquests extrems i com sempre saben que la seva resolució serà acceptada amb gust doncs sé que els acords que provenguin seran convenients per la causa de Catalunya.¹⁰⁵

Nadal i Pere Seras, que havia estat el fundador del Comitè, organitzaren amb el Casal Català una difusió periodística sense precedents de la causa catalanista a la ràdio i a la premsa de Buenos Aires.¹⁰⁶ El 1928 assoliren que el senador argentí Alfredo Palacios (primer parlamentari socialista a America) i el lletrat porteny Carlos Caminos representessin reeixidament la petició d'asil polític a l'Argentina de Macià i Gassol davant la Corte Suprema de Justicia, màxima instància judicial d'aquell país. Aquest fet, tot i que constitueix una peça de legislació pionera en aquesta matèria en l'àmbit del dret internacional i que inclou com a part de les al-

100. ACL, *Còpia de carta de Francesc Macià al Comitè Llibertat*, 10-2-1924.

101. ACN1-T-1326, *Carta de Francesc Macià a Salvador Carbonell Puig*, 29-4-1925, 1.

102. ACN1-T-1353, *Rebut d'Estat Català a Contribució Patriòtica*, 9-10-1925; LUCCI, *La Colektividad catalana...*; FAURA I HOMEDES, *El complot...*

103. ACN1-T-1806, *Carta de Josep Carbò i Pere Seras a Francesc Macià*, 5-7-1927, 1-2.

104. ACL, *Còpia de carta de Francesc Macià al Comitè Llibertat*, 10-2-1924.

105. ACN1-T-1330, *Carta de Francesc Macià al Comitè Llibertat*, 15-2-1928, 2.

106. LUCCI, «Francesc Macià en...».

legacions l'explicació de les causes històriques i culturals de les aspiracions separatistes catalanes, només ha estat integrat a la historiografia catalana a partir de les nostres investigacions.¹⁰⁷

També durant els primers anys de la dècada del 1930, *Ressorgiment* presentà un producte acurat, en el qual s'analitzaven les accions que es duïen a terme a la península. La revista publicà sistemàticament els documents que els organismes catalanistes americans enviaven el govern i els partits catalans, ja fossin d'adhesió o de dissens. El 1931, amb la declaració de la República Catalana i el posterior establiment de la Generalitat de Catalunya, defensà la necessitat de fer costat a les decisions del govern electe democràticament. Encara en moments de desavinença, la seva línia de pensament sempre propugnà una obediència intel·ligent i crítica.¹⁰⁸

Aquesta actitud romangué durant la Guerra Civil espanyola. Nadal considerava la legitimitat de la Segona República i la justícia del sistema democràtic com a pilars del catalanisme modern, i donà suport a l'oposició a l'alçament militar.¹⁰⁹ Vèncer Franco era, efectivament, obrir un camí per a la llibertat catalana, però també per assolir una convivència igualitària, justa i pacífica amb la resta de països democràtics. Així, el Casal Català, el Comitè Llibertat i la revista actuaren a partir d'un immediat i explícit rebuig intel·lectual i pràctic de l'alçament militar. D'aquesta manera, des dels primers dies de la lluita, el grup dugué a terme una reconversió completa de la seva militància: suspengué temporalment l'acció separatista i centrà llurs esforços a l'assistència econòmica del govern, el suport ideològic dels ideals democràtics, i el socors de les víctimes civils del conflicte.

L'auxili humanitari dels *catalans d'Amèrica* es concretà de manera independent dels que se centralitzaven mitjançant la legació espanyola a la capital de l'Argentina,¹¹⁰ per tal de treballar «[...] sense tutories o influències estranyes».¹¹¹ *Ressorgiment* hi col·laborà fent la difusió d'actes i col·lectes que s'hi organitzaven:

També, d'ací estant, podem ajudar al seu triomf (de Catalunya) per minso que sigui el nostre esforç comparat amb el dels germans que allà ofereixen llur vida.¹¹²

En aquest sentit, la revista vinculà de manera indissoluble la catalanitat amb el compromís cap a les víctimes de la conflagració i cap a la Generalitat.

107. Vegeu, LUCCI, *La colectividad catalana...* Una relació d'aquests fets es pot trobar a CARNER-RIBALTA, *Macià. La seva...*

108. P. DE REIG, «Incertituts i temences», *Ressorgiment* 178, 1931, 2879.

109. LUCCI, «La revista *Ressorgiment*...».

110. Sobre l'auxili humanitari argentí a Espanya durant la Guerra Civil, vegeu: S. MONTENEGRO, *La Guerra Civil española y la política argentina*, tesi doctoral, <http://www.ucm.es/BUCM/tesis/ghi/ucm-t26475.pdf> (data de la consulta: 5-6-2009); M. QUIJADA, *Aires de república, aires de cruzada: la Guerra Civil española en Argentina*, Buenos Aires, Sendai Ediciones, 199.

111. H. NADAL I MALLOL, «Orientacions perilloses», *Ressorgiment* 260, 1938, 4200.

112. H. NADAL I MALLOL, «La prova definitiva», *Ressorgiment* 243, 1936, 3927.

Tenint en compte el panorama desolador que pintava la correspondència que arribava a la redacció des de la península, la revista redoblà la propaganda i apel·là a la col·laboració dels catalans de Buenos Aires especialment, i de l'Argentina en general: «Hem d'enviar aliments als nostres germans [...]. No són, avui, les nostres paraules, filles d'un esclat de lirisme, sinó el ressò d'un clam que ens arriba de la pàtria».¹¹³ Durant la guerra escampà les característiques de l'enviament a Catalunya de caixes amb queviures i l'emissió de carnets d'ajuda a nens catalans que duia a terme el Casal Català.¹¹⁴ També difongué la labor del Cosidor Infantil de l'associació, el qual envià la seva producció íntegra, fruit de donacions i col·lectes, cap a Catalunya.¹¹⁵

El Comitè Llibertat també es comprometé amb la tasca solidària cap els combatents i la població civil. La seva actuació es troba a les actes del Casal Català; no obstant això, era *Ressorgiment* la que informava sobre aquesta tasca i sobre la repercussió que en tenia a Catalunya.¹¹⁶ Fins a l'aparició dels nostres treballs sobre les associacions catalanistes portenyes amb documentació institucional, la tasca propagandística de *Ressorgiment* fou l'únic recurs per reconstruir l'assistència humanitària dels *catalans d'Amèrica* durant la Guerra Civil. Els arxius del Comitè, encara sense classificar, permeten veure la importància de la seva activitat humanitària durant el conflicte.¹¹⁷

A més d'instar a la col·laboració efectiva, la revista informà sobre la distribució d'aquest ajut a Catalunya, mitjançant la publicació de les dades que li arribaven mitjançant el Comissariat de Propaganda de la Generalitat i de correspondència privada.¹¹⁸ D'aquesta manera, l'opinió pública s'assabentava que els donatius havien arribat a Catalunya i que es repartirien entre diverses associacions benèfiques:

Avui, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat ha fet saber per radio, al poble de Catalunya, que la remesa de queviures que el Comitè

113. AR, *Carta de Domènec Latorre i Soler a Hipòlit Nadal i Mallol*, 23-1-1938.

114. *Ressorgiment* 272, 1939, s/n; i 293, 1940, s/n; AACC, *Actes del Casal Català de Buenos Aires, Assemblea Anual Ordinària*, 5-2-1939, 459-460. Així mateix, Maria Eulàlia Bas i Cortada, filla del que fou president del Casal de Catalunya durant la dècada del 1960, ens explicà que la col·lectivitat catalana acostumava comprar bons i tiquets en gran quantitat i no per unitat, la qual cosa feia més efectiva la recaptació de diners. *Conversacions inèdites amb Ma. Eulàlia Bas i Cortada*, 19-5-2006.

115. H. NADAL I MALLOL, «Salvem els infants de Catalunya», *Ressorgiment* 264, 1938, 4264.

116. H. NADAL I MALLOL, «Pels infants de Catalunya, encara!», *Ressorgiment* 268, 1938, 4328.

117. Com a resultat de les col·lectes i contribucions dels catalans residents a l'Argentina, el Comitè despatxà, el 1937 i el 1938, almenys vuit carregaments de caixes de queviures als vaixells *Mendoza*, *Alsina* i *Campana*, destinats a famílies i organitzacions catalanes. Vegeu ACL i AACC, 1937 i 1938; M. LUCCI, «Continuidades y rupturas del exilio español: los "Catalanes de América" y su lucha contra el alzamiento franquista desde Buenos Aires», dins *X Jornadas Interescuelas Departamentos de Historia*, UNL/UNR, Rosario, 2005 (digital).

118. X. DESPLÀ, «Al lllindar de la meva porta», *Ressorgiment* 262, 1938, 4232. Xavier Desplà fou un dels col·laboradors habituals de *Ressorgiment* durant la dècada de 1930. Des de la secció fixa «Al lllindar de la meva porta» relatà la vida quotidiana a Barcelona durant la Guerra Civil.

Llibertat de Buenos Aires ha enviat amb destinació als necessitats de la guerra era a punt d'arribar a la nostra casa i que el repartiment es faria a les següents cases de beneficència de Barcelona: Hospital General de Catalunya, Casa de Maternitat, Casa d'Assistència social President Macià, Assistència infantil d'Acció Social [...].¹¹⁹

En agreujar-se els revessos militars republicans i en començar l'exili republicà, *Ressorgiment* també encapçalà la difusió de les comandes de col·laboració per a l'ajut als refugiats en camps de concentració francesos.¹²⁰ Aquesta activitat continuà durant els primers anys de la postguerra, malgrat les dificultats d'organització que limitaren l'activitat del grup porteny a causa del finançament de la dictadura franquista.

L'evolució del discurs catalanista

Nadal no estava desinformat sobre la realitat europea. La comunicació amb els seus compatricis i corresponsals a Catalunya el mantenia al corrent de l'ascens del feixisme i de la consolidació dels règims alemany i italià:

Naturalment que tots sabem que els preparatius alemanys consisteixen en l'existència de les societats esportives, les quals, canviant per una espasa o una metralladora el va bastar, i comanats pels soldats dels actuals forces alemanyes, tots els quals són oficials, esdevindrien immediatament un exèrcit de gran eficàcia homicida.¹²¹

Els problemes europeus l'ajudaren a comprendre la política espanyola i, per tant, la realitat catalana.

Les conviccions republicanes del grup i el seu rebuig a la ideologia de dretes, corrent que consideraven *reaccionària*¹²² ja que a Espanya limitava els ideals de llibertat i els objectius separatistes catalans els allunyaren del feixisme. Mantingueren constant llur adhesió als valors del parlamentarisme i de l'humanisme d'entreguerres, malgrat l'entorn polític i social argentí, que els forçà a viure en un context que, en molts de casos, simpatitzà amb el feixisme.¹²³

Des del començament de la Guerra Civil, els editorials de *Ressorgiment* reforçaren la discussió de la problemàtica bèl·lica espanyola des de dos vessants. El primer fou el catalanisme: a partir de l'òptica tradicional de la revista, analitzaren els esdeveniments de les hostilitats i reafirmaren els valors de justícia i llibertat que havien propagat des de mitjan dècada de 1910. El segon punt de vista que trobem

119. DESPLÀ, «Al llindar...».

120. DESPLÀ, «Al llindar...».

121. AR, *Carta de Florenci Bassa a Hipòlit Nadal i Mallol*, 27-8-1933.

122. H. NADAL I MALLOL, «Del mal, el menys», *Ressorgiment* 203, 1933, 3271.

123. LUCCI, *La colectividad catalana...*

en el discurs de la revista fou l'antifeixisme. Aquest afegiment constitueix una de les característiques fonamentals del seu pensament durant aquests anys. Consideraven que el feixisme internacional era tan responsable de la guerra que patia Espanya com els mateixos militars alçats contra la Segona República.¹²⁴

L'antifeixisme, doncs, enriqueí la ideologia dels separatistes de Buenos Aires, i la integrà a la del camp intel·lectual d'Europa i dels Estats Units d'Amèrica. Efectivament, l'alerta respecte de les atrocitats comeses per Adolf Hitler i Benito Mussolini venia efectuant-se en forma sistemàtica durant la dècada del 1930. Ja el 1933, l'escriptor Romain Rolland havia estat contundent:

El hitlerisme es revela als ulls del món com a la usurpació del poder, al gran poble alemany, per salvatges il·letrats, per minvats rancorosos com Goebbels [...] i per causa d'un orgull delirant de qui vol creure en la supremacia de la seva (raça).¹²⁵

Així, la catalanitat fou encara el sentiment catalitzador de la postura antifranquista, però comportà la complexificació de les seves observacions polítiques en integrar els problemes catalans al context del feixisme que s'afermava al continent europeu: «Els pobles ibèrics lluiten com a titans per les seves llibertats, per retenir aquestes llibertats de les quals el feixisme vol desposseir-los».¹²⁶

Com a conseqüència de la cada vegada més extrema política italiana i de l'arribada de Hitler al poder, l'activisme antifeixista europeu dels anys previs a la Segona Guerra Mundial destacà els treballs de Jean Paul Sartre, Albert Camus, els germans Heinrich i Thomas Mann, Stefan Zweig, Bertolt Brecht i Ernst Toller –entre d'altres–, com també de l'activitat de l'Escola de Frankfurt. A la documentació analitzada no hem trobat traces d'una comunicació directa dels *catalans d'Amèrica* amb intel·lectuals i polítics antifeixistes europeus durant el període de la Guerra Civil espanyola. No obstant això, podem afirmar que *Ressorgiment* exposa la sintonia creixent entre el pensament europeu i el discurs del grup. A Europa, revistes culturals com ara *Die Sammlung* demanaven a la societat un discurs polític honest i directe que manifestés sense subterfugis el rebuig del feixisme.¹²⁷ De la mateixa manera, els *catalans d'Amèrica* de Buenos Aires convertiren la seva publicació en una tribuna no només contra Franco, sinó també en contra del feixisme, mitjançant un discurs net i contundent, que no deixava dubtes sobre la posició de l'editor ni de la dels col·laboradors.¹²⁸

124. NADAL I MALLOL, «Crida...», 4119.

125. R. ROLLAND, «Contra el Antisemitismo en Alemania (abril de 1933)», dins R. ROLLAND, *Quince años de combate*, Santiago de Xile, Ediciones Ercilla, 1936, 139.

126. H. NADAL I MALLOL, «Especulació i heroisme», *Ressorgiment* 263, 1938, 4247.

127. Editorial de la revista *Die Sammlung. Literarische Monatsschrift unter dem Patronat von André Gide, Aldous Huxley, Heinrich Mann* I, 1933, citat a A. PÉREZ, *El exilio alemán (1933-1945). Textos literarios y políticos*, Barcelona, Marcial Pons, 2008, 253.

128. PÉREZ, *El exilio...*, 253.

A mesura que l'avançament de Franco a Espanya i del feixisme a Europa es feien palesos, el rebuig per les idees i els mètodes que els caracteritzaven també foren denunciats de manera concordant amb els dels intel·lectuals antifeixistes europeus. Trobem aquesta similitud als apel·latius que féu servir *Ressorgiment* per identificar Franco, que són del mateix tenor que els que feien servir els pensadors alemanys i austríacs per denunciar Hitler durant les dècades del 1930 i 1940. Toller considerava Hitler «feble» i «fals mesías»;¹²⁹ H. Mann, «una calamitat»;¹³⁰ Sebastian Haffner, «monstruós»;¹³¹ Zweig «rabiós d'odi»;¹³² i Joseph Roth «tirà» i «covard», tan «pobre de personalitat i mancat d'imaginació»¹³³ com la resta d'aquells que dominaven el món en aquell moment. La revista dels catalanistes qualificà Franco de «cruel», «mala herba», «cavernícola», i «feixista i dictador», i els alçats contra el govern republicà «militars sense honor i sense consciència», precursors d'un règim que estava duent a terme una obra «inhumana».¹³⁴

Així mateix, la relació ideològica, militar i política entre Franco, Hitler i Mussolini es mostrà de manera explícita: «[...] recolzen Franco, l'ajuden amb armes, tècnics i cossos d'exèrcit, i exigeixen que s'atorgui als insurrectes espanyols els drets de bel·ligerància».¹³⁵ La publicació també prengué partit en contra de la passivitat diplomàtica de les potències europees durant la Guerra Civil, que s'havia traduït en la política de *no-intervenció*. Aquesta posició havia estat denunciada pels intel·lectuals antifeixistes europeus, entre els quals l'escriptor austríac J. Roth, qui l'assenyalava com una font de noves desgràcies per a Europa.¹³⁶ Des de Buenos Aires, el grup expressà un rebuig similar en afirmar que, lluny d'aïllar el conflicte i forçar-ne una ràpida resolució, legitimava l'ajuda d'Alemanya i Itàlia al bàndol «nacional»:

No serà hora que davant la passivitat d'Anglaterra i França, mentre la reraguarda lleial és massacrada pels avions italians i alemanys al servei dels facciosos espanyols, que Amèrica aixequi el crit al cel i obligui Europa a posar aturador a tanta barbàrie?¹³⁷

Ressorgiment sol·licità la col·lectivitat catalana de Buenos Aires el suport al bàndol republicà en nom de la pertinença a la cultura catalana, ja que compartia els

129. E. TOLLER, «Nuestra lucha por Alemania», *Das Wort* 2, 1937, dins PÉREZ, *El exilio...*, 99.

130. H. MANN, «La clase de los Pachulke», *Es kommt der Tag. Deutsches Lesebuch*, Zurich, Europa Verlag, 1935, dins PÉREZ, *El exilio...*, 77.

131. S. HAFFNER, *Historia de un alemán. Memorias 1914-1933*, Barcelona, Destino, 2006, 97.

132. S. ZWEIG, *El mundo de ayer. Memorias de un europeo*, Barcelona, El Acantilado, 2001, 508.

133. J. ROTH, «En lugar de un artículo», *Das neues Tage-Buch* 4, 1936, dins PÉREZ, *El exilio...*, 141.

134. H. NADAL I MALLOL, «El terror feixista», *Ressorgiment* 269, 1938, 4343.

135. Vegeu, entre d'altres, H. NADAL I MALLOL, «Tres dates històriques», *Ressorgiment* 242, 1936, 3911; «La prova definitiva», *Ressorgiment* 243, 1936, 3927; «I el Parlament de Catalunya?», *Ressorgiment* 246, 1937, 3975; «1931-1938», *Ressorgiment* 261, 1938, 4215.

136. ROTH, «En lugar de...».

137. H. NADAL I MALLOL, «El vaitot de la impotència», *Ressorgiment* 259, 1938, 4183.

mateixos ideals humanitaris supranacionals que els intel·lectuals europeus reivindicaven per oposar-se al feixisme alemany i italià.¹³⁸

Malgrat la guerra, les diferències amb el govern central espanyol no es deixaren de puntualitzar des de Buenos Aires. No obstant això, també cooperaren amb Madrid en defensar els valors de la llibertat i la democràcia fins a la total desfeta de l'enemic comú.¹³⁹ La lluita al costat de l'exèrcit republicà era un combat que calia sostenir per a la pervivència dels ideals de llibertat i justícia democràtiques, tal com havia afirmat Toller: «L'única disjuntiva avui dia és entre la dictadura d'un home o la veritable democràcia. Llibertat o falta de llibertat, justícia o la seva absència, humanitat o barbàrie».¹⁴⁰ Per això, la reculada dels ideals humanitaris i la imminent enfonsada de la Segona República foren analitzades des d'una perspectiva catalana que es reconeixia part d'un context europeu que la contenia i la comprometia. Per a *Ressorgiment*, la confiança en la consciència dels pobles, que romanien independent de les aspiracions polítiques dels seus líders, combregava tant amb el catalanisme com amb els pressupostos de l'antifeixisme:

Podrà ésser vençut aquest poble si així ho disposa Hitler amb la complicitat de les democràcies europees, però, així i tot, no serà derrotat. La seva consciència restarà inalterable, fidel als ideals bàsics de la seva resistència.¹⁴¹

A manera de conclusió

Succintament, aquesta és una part de la tasca del catalanisme porteny durant les primeres dècades del segle xx. Amb l'anàlisi de *Ressorgiment*, contextualitzada amb documentació inèdita, hem presentat el pensament dels *catalans d'Amèrica* de Buenos Aires. Mitjançant l'estudi de la revista editada per Hipòlit Nadal, verifiquem l'adhesió del grup al catalanisme separatista. La importància que li atorgaven a la cultura com a basament per a la construcció del seu discurs, ens ha permès enfocar aquest treball des d'una perspectiva cultural. L'elecció d'aquesta via d'anàlisi, que no és excloent i que cal integrar a estudis històrics de caràcter institucional, polític i social, ha demostrat la vinculació constant del separatisme d'ultramar amb la realitat catalana.

El nostre treball ens ha acostat a l'evolució corporativa del grup, a la consistent adhesió a la cultura catalana que desenvoluparen des dels primers anys del segle xx, a la plasmació de llurs conviccions polítiques durant les dècades del 1920 i 1930, i a la manera com el catalanisme dissenyà la tasca humanitària que dugueren a terme durant la Guerra Civil. La durada i la regularitat de la publicació ens han apropiat també a la conformació dels mecanismes de reproducció de la cosmovisió del

138. H. NADAL I MALLOL, «L'ajut al front de guerra», *Ressorgiment* 265, 1938, 4280.

139. H. NADAL I MALLOL, «Falconada», *Ressorgiment*, 266, 1938, 4295.

140. TOLLER, «Nuestra lucha...», 261.

141. NADAL I MALLOL, «On és la...».

grup i contribueixen a aclarir la seva divulgació a Buenos Aires i la seva presència a la política de Catalunya. Ens ha permès també comprovar l'actualització del discurs porteny i les continuïtats i tensions que caracteritzaren la sòlida vinculació ideològica que els catalanistes de Buenos Aires mantingueren amb la política catalana de l'època.

L'estudi de l'acció del grup investigat és pertinent ja que enriqueix l'anàlisi pel que fa a objectius i eixos temàtics sobre història contemporània catalana, espanyola i americana. La bibliografia consultada, adient pel que fa a la tasca de contextualització conjuntural del nostre objecte d'estudi, ens permet principalment reafirmar la manca de producció sobre els *catalans d'Amèrica* anterior a les nostres publicacions, amb la qual establir un diàleg científic. En aquest sentit, aquestes pàgines ens han permès recordar que només alguns treballs s'ocupen de manera tangencial del separatisme radical d'ultramar. La historiografia catalana ha d'incorporar aquesta problemàtica, que venim proposant des de fa gairebé una dècada, per tal de consolidar-ne un acostament teòric rigorós i específic.

Cal, per tant, abocar-nos a l'estudi del passat català de manera que es puguin comprendre més acabadament els processos a llarg termini, mirant les conseqüències que el nostre treball ha d'oferir a la comprensió del present i a la planificació del futur. Una perspectiva que estableixi, des d'aspectes originals i documentació inèdita, la preponderància de la cultura per a l'establiment i la reproducció d'un imaginari col·lectiu, continuarà aprofundint els estudis de temàtica social i cultural del catalanisme de manera tal que, com indicava fa més d'una dècada Borja de Riquer, vinculi el moviment...

[...] amb els diferents col·lectius socials, sobre les actituds de consciència d'identitat i sobre les diferents manifestacions de la vida social en l'àmbit de la catalanitat.¹⁴²

Els historiadors que fem història catalana, en desconèixer aquest capítol de l'evolució del catalanisme polític –fins i tot en les seves contingències fàctiques més bàsiques– insistim a presentar una història incompleta i esbiaixada quan, a més, som força conscients del perill acadèmic i social que implica la nostra actitud. Per contra, reconèixer el lloc del catalanisme americà –no solament del cas puntual de Buenos Aires–, a la història peninsular només ens pot ser beneficiós, per diverses raons. Primer, perquè incorporarà a l'esdevenir català una part desconeguda de la seva història. Segon, perquè enriqueix l'anàlisi del passat amb nous subjectes històrics i corpus documentals. Tercer, perquè ens permetrà comprendre més acuradament les tensions i avinences de les relacions històriques que vinculen Catalunya amb Espanya. Però el que és més important, ens permetrà accedir a una perspectiva que farà possible contextualitzar la cultura vernacla més enllà de les fronteres geogràfiques habituals. Incorporarem la visió americana del catalanisme, i amb això serà possible redimensionar l'evolució dels seus aspectes culturals i polítics a

142. RIQUER, *Identitats...*, 217.

escala local, nacional i global. Així, aquesta perspectiva permetrà intentar una cinquena via d'estudi: la d'integrar Catalunya a la història occidental i aprofundir en els aspectes que l'evolució de la seva consciència identitària i les seves reivindicacions polítiques tenen en comú amb la història europea contemporània. Avui no hi ha excuses per repetir-nos en debats obsolets, enfocaments habituals, i documentació summament consultada. És necessari ultrapassar un estancament que ja constituïa un problema el 1992.¹⁴³ L'estudi del cas dels *catalans d'Amèrica* intenta avançar en aquest camí.

143. B. DE RIQUER, «Apogeo y estancamiento de la historiografía contemporánea catalana», *Historia Contemporánea* 7, 1992, 118.